

СПІВДІЛЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

**СЛІНЬКО Сергій Вікторович - доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ**

<https://orcid.org/0000-0001-8611-3759>

УДК 341.131

DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.24>

Актуальність, складність і багатоплановість проблеми реформування досудового розслідування, судового розгляду, застосування судового контролю та прокурорського нагляду на стадіях процесу пов'язується з положенням захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Методологічна, практична значимість виникаючих питань, щодо процесуальної самостійності слідчого, прокурорського нагляду, процесуального статусу судді привертає увагу вчених у галузі кримінального права, кримінального процесу, теорії держави і права, а також низки інших наукових дисциплін. Практика досудового розслідування здійснювалися в напрямку змагальності, підвищення процесуальних гарантій прав учасників процесу. Судовий розгляд встановлений на підставі змагальності сторін, публічності, гласності, усності перевірки обставин кримінального правопорушення за допомогою доказів, підтверджених під час судового засідання. У статті пропонується внесення змін до чинного законодавства, удосконалення процесуального статусу сторін, розширення повноважень щодо встановлення вини підозрюваного, обвинуваченого.

Ключові слова: закон, процедура, процес, слідчий, суддя, публічний обвинувач, захисник, досудове розслідування, судовий розгляд.

Актуальність теми дослідження

Кримінальний процес України має теоретичні проблеми щодо проведення досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. Чинний кри-

мінальний процесуальний кодекс розробив нові підходи під час проведення досудового розслідування, встановлення вини підозрюваного, закріплення доказів, проведення слідчих (розшукових) дій на цій стадії.

Аналіз теоретичних положень законодавства приводить до висновку, що окремі положення не достатньо висвітлені в теоретичній літературі, що приводить до питань застосування диспозиції правових норм чинного законодавства.

По-перше, протягом п'ятдесяти років після прийняття у 1961 році процесуального законодавства була встановлена стадійність досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. Ці теоретичні та практичні елементи процесу були встановлені таким чином, що не підміняли один одного. Після прийняття чинного процесуального кодексу на стадію досудового розслідування був введений новий учасник, як незалежна сторона процесу, яка здійснює контроль за дотриманням гарантій прав, свобод та інтересів учасників, а саме слідчий суддя. При цьому ст. 225 КПК України встановило правило проведення допиту учасника процесу на стадії досудового розслідування слідчим суддею. Результати допиту та протокол проведення слідчої (розшукової) дії був визнаний судовим доказом.

По-друге, ст. ст. 84 – 91 КПК України встановили правила доказування обставин кримінального правопорушення. При цьому було визначено, що доказування має проводити сторона обвинувачення, а сторо-

на захисту має право захисту від обвинувачення. Крім того потерпілий, у разі відмови публічного обвинувача від підтримання обвинувачення, має право здійснювати та підтримувати обвинувачення, як сторона обвинувачення. Сторона захисту, а саме підозрюваний (обвинувачений) та захисник (адвокат) отримали право участі у доказуванні, а саме: проводити фіксацію показань свідків, отримувати довідки щодо обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. На підставі ст. 87 КПК України сторона захисту має право визначення недопустимість доказів у разі їх незаконного, не обґрунтованого встановлення та фіксації під час досудового розслідування.

По-третє, доктринальне визначення розподілу прав та обов'язків між сторонами процесу на стадії досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. Закон встановив процесуальний статус сторони обвинувачення та захисту, надав правові конструкції учасників та визначив їх права, обов'язки та правові відношення, що виникають під час кримінального судочинства. Таким чином, теоретичні положення кримінального процесу виключають дублювання між досудовим розслідуванням та судовим розглядом.

Підкреслюючи значення досудового розслідування для судового розгляду кримінального провадження, встановлення вини обвинуваченого та проголошення справедливого, неупередженого вироку є актуальним та своєчасним.

Мета і завдання дослідження включає до себе визначення правової ефективності кримінального процесу в разі реалізації форм, методів і напрямків діяльності під час виконання завдань, встановлення об'єктивної істини на стадії досудового розслідування та судового розгляду. Пропонуються елементи удосконалення окремих положень диспозиції закону під час встановлення механізму правового регулювання та проведення процесуальних, слідчих (розшукових) та судових дій.

Наукова новизна дослідження включає теоретичний розгляд та розробку теоретич-

но обґрунтованих рекомендацій щодо оптимізації досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

Теоретичні положення, які покладені в основу наукового аналізу, щодо визначення співвідношення досудового розслідування та судового розгляду можна розглядати в наступних аспектах.

Перша юридична конструкція передбачає теоретичний розгляд змісту досудового розслідування.

Після прийняття у 1864 році статусу кримінального судочинства була встановлена стадійність встановлення доказів та визначена стадія досудового розслідування та судового розгляду. Теоретичні положення кримінального процесу йшли шляхом реформування, однак усі вчені були єдині у визначенні стадійності процесу.

Новий розвиток стадійності у наукових публікаціях був запропонований Київською науковою школою права, а саме: О.В. Бауліним, І.С. Галаган, А.Я. Дубинським, Н.С. Карповим, М.М. Міхеєнко, С.М. Стахівським, Л.Д. Удаловою, В.П. Шибіко та ін. [3; 6; 9; 10; 19].

Основні положення були спрямовані на пропозиції подальшого удосконалення досудового розслідування, встановлення доказів, процесуального статусу сторін процесу.

Харківська наукова школа, яку очолював Ю.М. Грошевой, розділяла наукові підходи стадійності та зосередила увагу на стадії судового розгляду кримінального процесу, оскільки досудове розслідування проводиться для суду, тільки суддя (колегіальний суд) має право після встановлення доказів вини обвинуваченого проголосити від імені України вирок, встановити істину, визначити вину.

Нові елементи судового розгляду були визначені у монографічних дослідженнях, наукових публікаціях Н.В. Глінської, В.В. Вапнярчук, О.В. Капліної, С.Л. Шаренко, О.В. Шило тощо [5; 8; 12; 20; 21].

Основні положення наукових підходів можна визначити, що досудове розслідування та судовий розгляд кримінального провадження є дві самостійні стадії, які пов'язані між собою, мають єдину мету встановлення

істини та доказування вини підозрюваного (обвинуваченого).

Аналіз чинного законодавства ст. 3 КПК України надається визначення основних кримінальних процесуальних термінів, а саме дізнавач, слідчий, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання та ін. Однак, визначення органу досудового розслідування відсутнє, незважаючи на те, що окремі положення диспозиції кримінального процесу застосовують це визначення.

Суддя після отримання обвинувального висновку формує матеріали кримінальної справи та починає проведення судового розгляду.

Законодавство на підставі стадійності процесу визначило, що досудове розслідування є попередньою стадією процесу перед судовим розглядом. Закон встановив, що досудове розслідування на підставі ст. 214 КПК України починається після прийняття заяви про вчинення кримінального правопорушення та реєстрації у Єдиному реєстрі досудового розслідування. Кодекс надав процесуальний статус сторонам процесу та встановив процесуальну діяльність органу досудового розслідування, слідчого, органу дізнання, дізнавача, які на цій стадії встановлюють докази вини підозрюваного, проводять слідчі (розшукові) дії, закріплюють обставини, які підлягають доказуванню тощо.

Виходячи з прогалин ст. 3 КПК України, пропонується доповнити цю статтю положенням, що досудове розслідування є процесуальною формою встановлення обставин кримінального правопорушення, яка здійснюється слідчим з моменту реєстрації заяви у єдиному реєстрі досудового розслідування до затвердження прокурором обвинувального акту та направлення матеріалів кримінального провадження до суду для судового розгляду.

Виклад загального матеріалу

Реформування досудового розслідування протягом наукових дискусій визначалося в декількох варіантах.

Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, О.В. Баулін, С.І. Лукьянець, С.М. Стахівський та ін. за-

пропонували структуру процесуальної діяльності та співвідношення досудового розслідування і судового розгляду на підставі англосаксонської правової системи. Сутність цього полягає в тому, що слідчого не повинен виконувати функцію кримінального обвинувачення. Він встановлює обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Розшукові повноваження покладаються на оперативні підрозділи. Вони збирають і надають слідчому фактичні дані, останній оцінює їх, процесуально закріплює. Ця пропозиція обґрунтовує положення змагальності під час судового розгляду кримінального провадження [1; 2; 3; 15].

Т.В. Варфоломєєва, В.М. Стратонов, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова та ін. пропонували реформування кримінального процесу на підставі класичної романо – німецької правової системи. У цьому разі функції слідчого на стадії досудового розслідування повинні зберігати тільки елементи встановлення обставин кримінального правопорушення, повне, об'єктивне визначення всіх аспектів його вчинення [4; 16; 18; 19].

І.С. Галаган, М.М. Міхеєнко, Ю.І. Шостак, В.Т. Малярєнко та ін. пропонували створення єдиного слідчого апарату, який забезпечить незалежності слідчого [6; 10; 11].

Ця пропозиція була піддана критиці, оскільки, як вважали опоненти, реформування досудового розслідування можливе на підставі подальшого удосконалення умов роботи органу досудового розслідування та слідчого.

Аналіз чинного КПК України свідчить, що теорія трьох функцій кримінального процесу, а саме обвинувачення, захист та вирішення матеріалів кримінальної справи зумовлена положенням змагальності процесу. На підставі теоретичних дискусій учені визначили єдиний підхід до елементів публічності і змагальності процесу. На стадії досудового розслідування запропоновані елементи публічності, на стадії судового розгляду визначена тільки змагальність процедури судового розгляду кримінального провадження.

На стадії досудового розслідування слідчий, як сторона обвинувачення, вико-

нує функцію обвинувачення, яка полягає у збиранні, оцінки доказів за внутрішнім переконанням. Однак, у разі тимчасового обмеження прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження, слідчий зобов'язаний звернутися з клопотанням через прокурора до слідчого судді для отримання судового рішення судді про проведення окремої категорії слідчих (розшукових) дій.

І.В. Гловюк надала розширений погляд на теорію функціональної діяльності учасників процесу та запропонувала їх розподіл. Усі функції відокремлені одна від другої. Слідчий, виконуючи функцію обвинувачення, має право забезпечити захист підозрюваного, надати йому захисника, задовольнити його клопотання проведення слідчих (розшукових) дій. Крім того, основне завдання слідчого є вирішення матеріалів кримінального провадження. У разі відсутності доказів вини особи, відносно якої проводиться кримінальне провадження, слідчий має право закрити кримінальне провадження за відсутністю складу кримінального правопорушення [7].

Виклад загального матеріалу

Змагальність кримінального процесу передбачає розгляд обвинувачення з різних наукових позицій. Згідно зі ст. 214 КПК України заява про вчинення кримінального правопорушення є кримінальним позовом з боку викривача, або особи, яка отримала фізичну, матеріальну, моральну шкоду від вчинення кримінального правопорушення. Цей позов підтримує публічний обвинувач або потерпілий під час судового розгляду.

В.М. Трубніков, Д.С. Слінько, О.Є. Скакун та ін., розкриваючи положення матеріального права в кримінальному процесі, визначали, що обвинувачення встановлює правові відносини між слідчим, прокурором та судом у разі вирішення питання кваліфікації, призначення міри кримінального покарання за вчинення кримінального правопорушення [17].

Процесуальний зміст обвинувачення можна визначити як кримінальне переслідування. Закон не вказує положення кри-

мінального переслідування, більш точно визначення є кримінальне обвинувачення, а саме процесуальна, процедурна діяльність сторони обвинувачення, слідчого, прокурора, оперативних підрозділів, які повинні викрити підозрюваного та вчинені кримінальні правопорушення.

Аналіз теоретичних викладів у процесуальній літературі змісту обвинувачення дає підстави визначити в широкому та вузькому змісті. Широке значення є функціональне забезпечення комплексу процесуальних, слідчих (розшукових) дій, за допомогою яких встановлюються обставини кримінального правопорушення, вина підозрюваного. Вузьке положення розкриває ст. 3 КПК України та вказує, що обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства. На підставі цього процесуальні функції слідчого під час досудового розслідування визначені як здійснення обвинувачення.

Л.М. Лобойко, О.В. Капліна, В.М. Тертишник, О.Г. Шило, С.Л. Шаренко та ін. пропонували розширення засади змагальності на всі стадії кримінального процесу. Автори відмічали, що змагальність не характерна для стадії досудового розслідування, оскільки слідчий є стороною обвинувачення та повинен встановити вину підозрюваного шляхом збирання, оцінки доказів за внутрішнім переконанням. Введення на стадію досудового розслідування слідчого судді, який, з одного боку, здійснює процесуальний контроль за процесуальними рішеннями слідчого, прокурора, з іншого боку, він приймає процесуальні рішення щодо проведення слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують права, свободи та інтереси учасників процесу. Широка дискусія була відносно процесуальної самостійності слідчого на цій стадії, оскільки змагальність процесу обмежена. Слідчий повинен виконувати всі доручення прокурора та ухвалу слідчого судді, тим самим він стає помічником, його самостійність залишається під час проведення окремої категорії слідчих (розшукових) дій [12; 13; 18; 20; 21].

Співвідношення досудового розслідування та судового розгляду повною мірою можна простежити під час відправлення правосуддя. Конституція України, чинне законодавство визначили тенденцію процесуальної діяльності судді таким чином, щоб диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, звузити застосування репресивних заходів, не послабляючи кримінальної відповідальності за тяжкі кримінальні правопорушення.

Правовий та процесуальний статус судді виражає його як носію судової влади, націлює на проведення належного, об'єктивного, повного, неупередженого судового розгляду кримінального провадження. Правосуддя є основною функцією судової влади, здійснюється тільки суддею. Суддя підкоряється тільки закону під час судового розгляду він застосовує норму права, на підставі якої встановлена санкція за вчинення кримінального правопорушення.

Судовий розгляд встановлений як участь сторін, учасників процесу, які під процесуальним керівництвом головуєчого судді на підставі процедури розглядають всі обставини кримінального правопорушення. Виходячи із засади змагальності, суддя проводить судові засідання гласно, публічно, усно та безпосередньо. Усі докази, які були встановлені під час досудового розслідування, ретельно перевіряються під час судового розгляду. Сторона обвинувачення, публічний обвинувач надає докази вини, а сторона захисту має право їх спростувати, надати нові фактичні дані або визнати докази органу досудового розслідування недопустимими. Основне значення судового розгляду полягає в оцінці доказів, на підставі яких встановлюються обставини кримінального правопорушення. Ні слідчий, ні суддя, ні публічний обвинувач не були присутні під час вчинення кримінального правопорушення, вони на підставі встановлених доказів вини, застосовуючи своє внутрішнє переконання, логічно поновлюють час, місце, обставини.

Статус судді під час судового розгляду кримінального провадження визначається характером консенсусу між його обов'язками прийняття встановлені зако-

ном процесуальні рішення та необхідністю зберегти межі, що відокремлює функцію правосуддя від функції обвинувачення.

Під час судового розгляду сторони мають формальну рівність, оскільки основа є встановлення істини на підставі повноважень публічного обвинувача та сторони захисту, які здійснюють дослідження доказів у суді.

Публічний обвинувач, як учасник судового розгляду повинен, по-перше, підтримувати обвинувачення, яке встановлено обвинувальним актом слідчого. На підставі перевірених доказів у суді він має право довести вину обвинуваченого та запропонувати суду міру кримінального покарання, виходячи із санкції статті кримінального права. По-друге, згідно зі ст. ст. 340, 341 КПК України публічний обвинувач у разі визнання судом недопустимості доказів, наданих органом досудового розслідування, має право відмовитися від обвинувачення. По-третє, він має право контролювати прийняття суддею процесуального рішення, а у разі незгоди оскаржити його до суду вищої інстанції.

О.М. Скрябін довів, що сторона захисту, згідно зі ст. 52, 53 КПК України під час судового розгляду має право здійснювати дії щодо отримання відомостей, проводити опитування осіб за їх згодою; витребувати довідки, характеристику, інші документи від органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Законодавство не допускає паралельного адвокатського розслідування [14].

За результатами судового розгляду суддя повинен прийняти процесуальне рішення та проголосити вирок, сутність якого повинна відобразити всі фактичні обставини, які знайшли своє підтвердження під час судового засідання. На підставі процедури судового розгляду суддя повинен надати гарантій учасникам процесу вільно надати докази, показання без обмежень та забезпеченням безпеки. На суддю покладається обов'язок усунення процесуальних недоліків, які були встановлені під час судового розгляду та допущені з боку слідчого на стадії досудового розслідування.

Суддя повинен з'ясувати сутність обвинувачення та уточнити всі обставини матеріально-правового характеру.

Вирок має бути заснований лише на доказах, які були безпосередньо досліджені учасниками процесу, обговорені під час судових дебатів публічним обвинувачем, захисником, потерпілим та обвинуваченим.

Висновок

Якість досудового розслідування залежить від удосконалення кримінальних процесуальних форм, у яких реалізуються повноваження слідчого. Підвищення ефективності досудового розслідування роль та відповідальність слідчого повинна бути встановлена на підставі розширення його правового статусу як незалежного учасника сторони обвинувачення.

Оптимізація кримінального процесу можлива за рахунок стадії досудового розслідування, де є ресурс для забезпечення його оперативності.

Досудове розслідування необхідно замінити кримінальним розшуком та поєднати процесуальну діяльність слідчого на проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукову діяльність.

Судова влада, яку на стадії досудового розслідування представляє слідчий суддя, має контролювати всі процесуальні та правові дії слідчого, особливої уваги потребує проведення слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують права, обов'язки та інтереси учасників процесу.

Особливу увагу необхідно звернути на повноваження захисника, який на стадії досудового розслідування формально має право збирання доказів. Пропонуємо надати можливість на підставі засади змагальності, надати право адвокату формальність перетворити на реальне право, таким чином, щоб замість встановлення недоліків у роботі слідчого займатиметься доведенням вини або невинуватості підозрюваного, обвинуваченого.

Література

1. Алєнін Ю.П. Уголовно процесуальний кодекс України / Ю.П. Алєнін. Одеса. Одесей. 2003. – 334с.
2. Альперт С.А. Кримінально процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти. / С.А. Альперт. Харків. Основа. 1995. – 120с.

3. Баулін О.В., Процесуальна самостійність та незалежність слідчого та їх правові гарантії / монографія. О.В. Баулін, Н.С. Карпов Київ. Нац. Академія МВС України. 2001. – 232с.

4. Варфоломєєва Т.В. Криміналістика и професіональна діяльність захисника /Т.В. Варфоломєєва. – Київ. Вища школа. 1987. – 152с.

- 5.Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування . монографія. / В.В. Вапнярчук – Х. Юрайт. 2017. 408с.

6. Галаган І.С. Кримінальний процес Української РСР / І.С. Галаган, Д.С. Суло – Київ. Вища школа. 1970. – 252с.

7. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень кримінального процесуального кодексу України. /І.В. Гловюк. Одеса. Юрид. лит. 2015. – 712с.

7. Грошевой Ю. М. Кримінальний процес України : підручник / Ю. М. Грошевой, В. М. Хотєнець ; за ред. Ю. М. Грошевого. – Харків : Право, 2000. – 487 с.

- 8.Глінська Н.В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень / Н.В. Глінська Київ. Істина. 2014. – 588с.

9. Дубинский А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя / А.Я. Дубинский . Киев. КВШ МВД СССР. 1984. – 213 с.

10. Міхеєнко М.М. Кримінальний процес України / М.М. міхеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко – Київ. Либідь. 1999. – 536с.

11. Малярєнко В.Т. Перебудова кримінального процесу в контексті європейських стандартів / В.Т. Малярєнко – К. Юрінком. Інтер. 2005. – 360с.

12. Капліна О.В. Кримінальний процес /О.В. Капліна, Ю.М. Грошевой, О.Г. Шило – Харків: Право, 2013, – 820с.

13. Лобойко Л.В. Методи кримінального процесуального права / Л.В. Лобойко – Дніпро. Днепр.Держ. ун-т внутрішніх справ. 2006. -352с.

14. Скрябін О.М. Участь захисника в окремих кримінальних провадженнях. Монографія. / О.М. Скрябін – Запоріжжя. Прoсвіта 2017 – 380с.

15. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів / С. М. Стахівський. – Київ : Атака, 2009. – 64 с.

16. Стратонов В.М. Кримінальна теорія пізнавальної діяльності / В.М. Стратонов – Херсон, 2009. – 440с.

17. Трубников В.М. Реалізація принципу справедливості в процесі призначення покарання у виді позбавлення волі: кримінально правові та кримінально процесуальні аспекти: монографія/ В.М. Трубников, О.Є. Скакун, Д.С. Слінько – Х. ХНУ ім.. Капазіна. 2007. -276с.

18. Тертишник В.М. Прав і свободи людини /В.И. Тертишник. Дніпро. Алерта. – 432с.

19. Удалова Л.Д. Кримінально процесуальні гарантії діяльності адвоката / Л.Д. Удалова, С.Д. Савицька – Київ. КНТ. 2014. -169с.

20. Шило О. Г. Теоретико прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України / О. Г. Шило. – Харків : Право, 2011. – 472 с.

21. Шаренко С.А. Теоретико-прикладні проблеми діяльності слідчого судді / С.А. Шаренко – Харків. 2021. – 310с.

Slinko Sergey,

Doctor of Law, Professor

Kharkiv National University of Internal Affairs

**ASSISTANCE OF PRE-TRIAL
INVESTIGATION AND SHIP
INVESTIGATION IN THE CRIMINAL
PROCEDURE IN UKRAINE**

The relevance, complexity and multifaceted nature of the problem of reforming pre-trial investigation, trial, application of judicial control and prosecutorial supervision at the stages of the process is connected with the provision of protection of rights, freedoms and interests of man and citizen. The methodological and practical significance of the emerging questions regarding the procedural independence of the investigator, prosecutorial supervision, the procedural status of the judge attracts the attention of scientists in the field of criminal law, criminal process, theory of the state and law, as well as a number of other scientific disciplines. The practice of pre-trial investigation was carried out in the direction of competition, increasing procedural guarantees of the rights of trial participants. The trial is established on the basis of the adversarial nature of the parties, publicity, glasnost, oral examination of the circumstances of the criminal offense with the help of evidence confirmed during the court session. The article proposes amendments to the current legislation, improvement of the procedural status of the parties, expansion of powers to establish the guilt of the suspect, the accused.

Key words: law, procedure, process, investigator, judge, public prosecutor, defender, pre-trial investigation, trial.